

УДК 330.34

Берест М.М.*кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця***Дудка М.О.***аспірант кафедри фінансів
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця*

ОЦІНКА ВПЛИВУ ФАКТОРІВ ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА НА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА РОЗВИТОК СУБ'ЄКТІВ АПК

ESTIMATION OF THE EFFECT OF ENVIRONMENTAL FACTORS ON THE ACTIVITY AND DEVELOPMENT OF AGRIBUSINESS ENTITIES

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена дослідженню актуальних проблем оцінки впливу факторів зовнішнього середовища на розвиток суб'єктів агропромислового комплексу України. Обґрунтовано, а також охарактеризовано основні фактори, що формуються в зовнішньому середовищі функціонування суб'єктів АПК. Сформовано перелік показників оцінки впливу зовнішнього середовища в розрізі виділених факторів. Побудовано систему інтегральних показників оцінки впливу факторів за допомогою методу таксономічного аналізу. Оцінено, а також охарактеризовано напрями та рівень впливу факторів зовнішнього середовища на розвиток суб'єктів господарювання АПК.

Ключові слова: зовнішнє середовище, фактори впливу, агропромисловий комплекс, інтегральний показник рівня розвитку, таксономічний аналіз.

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена исследованию актуальных проблем оценки влияния факторов внешней среды на развитие субъектов агропромышленного комплекса Украины. Обоснованы, а также охарактеризованы основные факторы, которые формируются во внешней среде функционирования субъектов АПК. Сформирован перечень показателей оценки влияния внешней среды в разрезе выделенных факторов. Построена система интегральных показателей оценки влияния факторов с помощью метода таксономического анализа. Оценены, а также охарактеризованы направления и уровень влияния факторов внешней среды на развитие субъектов хозяйствования АПК.

Ключевые слова: внешняя среда, факторы влияния, агропромышленный комплекс, интегральный показатель уровня развития, таксономический анализ.

ANNOTATION

The article is devoted to the study of actual problems of estimation of the effect of environmental factors on the development of agribusiness entities of Ukraine. The main factors formed in the environment of the functioning of agribusiness entities are substantiated and characterized. The list of indicators for evaluating the effect of the environment in the context of the identified factors is formed. The system of integral indicators for evaluating the effect of factors using the method of taxonomic analysis is developed. The evaluation and characterization of the direction and level of effect of environmental factors on the development of agribusiness management entities are conducted.

Keywords: external environment, factors of influence, agribusiness, integral indicator of the level of development, taxonomic analysis.

Постановка проблеми. Сучасний агропромисловий сектор економіки України є одним з основних складників економічної системи держави. Так, частка продукції АПК в експорті

товарів України в 2016 р. була максимальною серед усіх галузей та склала 42,03%, що на 700 млн. дол. США, або на 4,58%, більше порівняно з 2015 р. [6], що свідчить про посилення ролі галузі у формуванні доходів бюджету та високий рівень її експортного потенціалу. Крім того, галузь забезпечує значний внесок у формування продовольчої безпеки та певною мірою забезпечує внесок у формування економічної, екологічної та енергетичної безпеки України. В сучасній економічній літературі представлено різні підходи науковців до виділення та характеристики факторів, які впливають на діяльність та розвиток суб'єктів агропромислового комплексу. Вчені вважають, що необхідно враховувати особливості використання природно-ресурсного потенціалу, вплив діяльності суб'єктів АПК на екологічний стан навколишнього середовища, характер і структуру партнерських відносин, фінансову підтримку, законодавче забезпечення розвитку галузі тощо. Однак особливої уваги потребує комплексне дослідження впливу зовнішнього середовища функціонування, який може мати як стимулюючий, так і, навпаки, гальмівний характер щодо підтримки розвитку галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми оцінки впливу дестабілізуючих та стимулюючих факторів зовнішнього середовища на розвиток суб'єктів агропромислового комплексу України широко відображені в працях українських вчених. Зокрема, В.О. Мандибурою, І.Б. Жиляєвим, І.І. Дахном [3] виконана структуризація факторів, що впливають на розвиток АПК. Л.А. Євчук [1] виділяє економічні та політико-правові фактори як основні та найбільш дієві, Я.О. Зубрицька [5] досліджувала взаємозв'язок зовнішніх та внутрішніх факторів, які впливають на рівень та результативність трудового потенціалу агропромислового підприємства.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Оскільки кожний суб'єкт АПК функціонує не ізольовано, а в тісному

контакти з зовнішнім середовищем, не можна ігнорувати його вплив, бо він є досить значним та різноспрямованим. Тому одним із головних завдань суб'єктів агропромислового сектору економіки є вибір оптимального способу реакції на зміни в зовнішньому середовищі. У зв'язку з цим виникає необхідність вивчення тенденцій і оцінки впливу факторів зовнішнього середовища на діяльність та розвиток суб'єктів агропромислового сектору економіки, оскільки з боку підприємств можливість управління ними відсутня. Це потребує формування

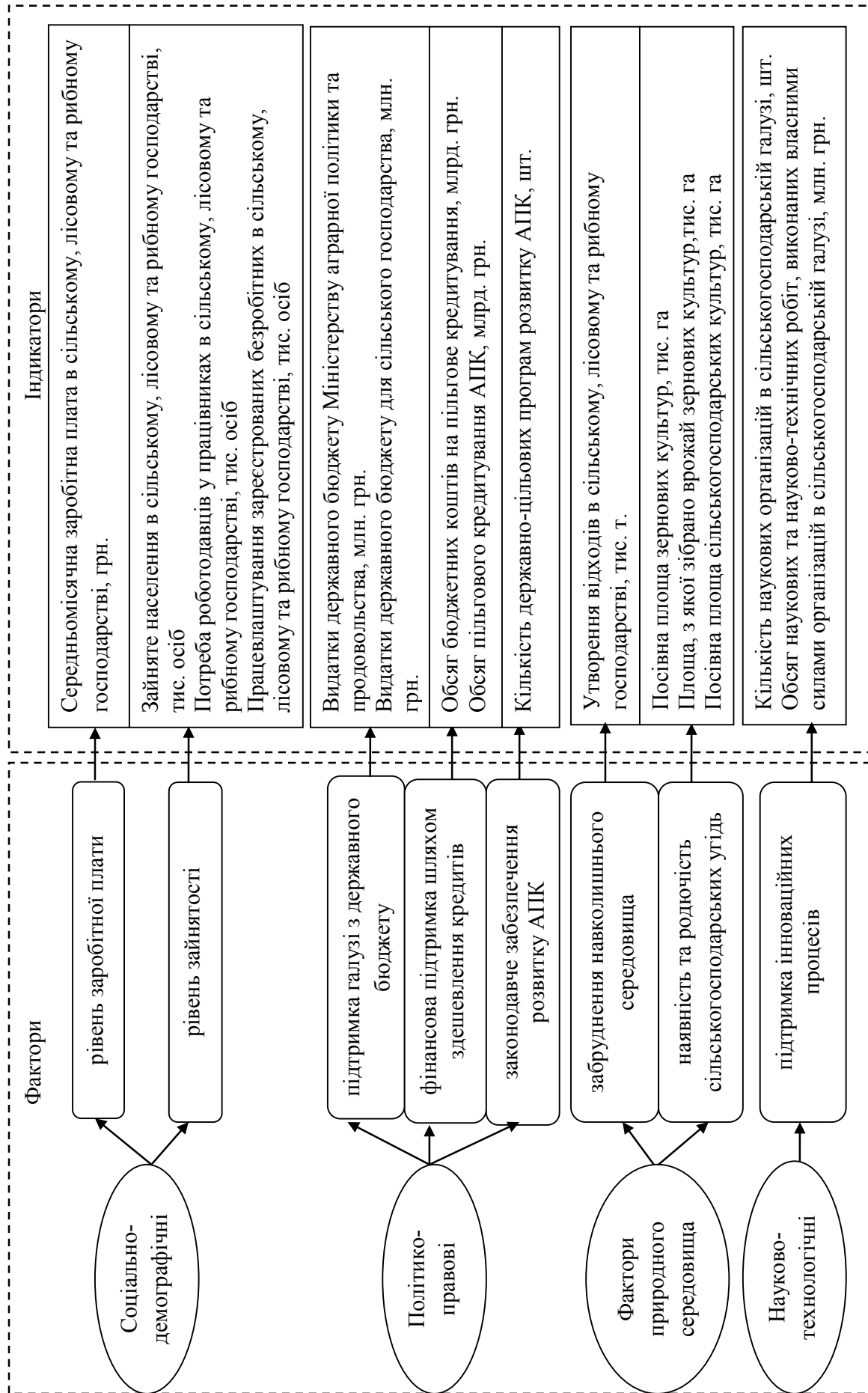
обґрунтованого підходу до оцінювання зовнішнього середовища, що дасть змогу адекватно оцінити напрям та ступінь його впливу.

Мета статті полягає у проведенні оцінки впливу факторів зовнішнього середовища на діяльність та розвиток суб'єктів АПК на основі запропонованого підходу з використанням методу таксономічного аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для проведення оцінки впливу факторів зовнішнього середовища функціонування на діяльність та розвиток агропромислових під-



Рис. 1. Методика оцінки впливу зовнішнього середовища на діяльність та розвиток суб'єктів АПК



Продовження рисунку 2

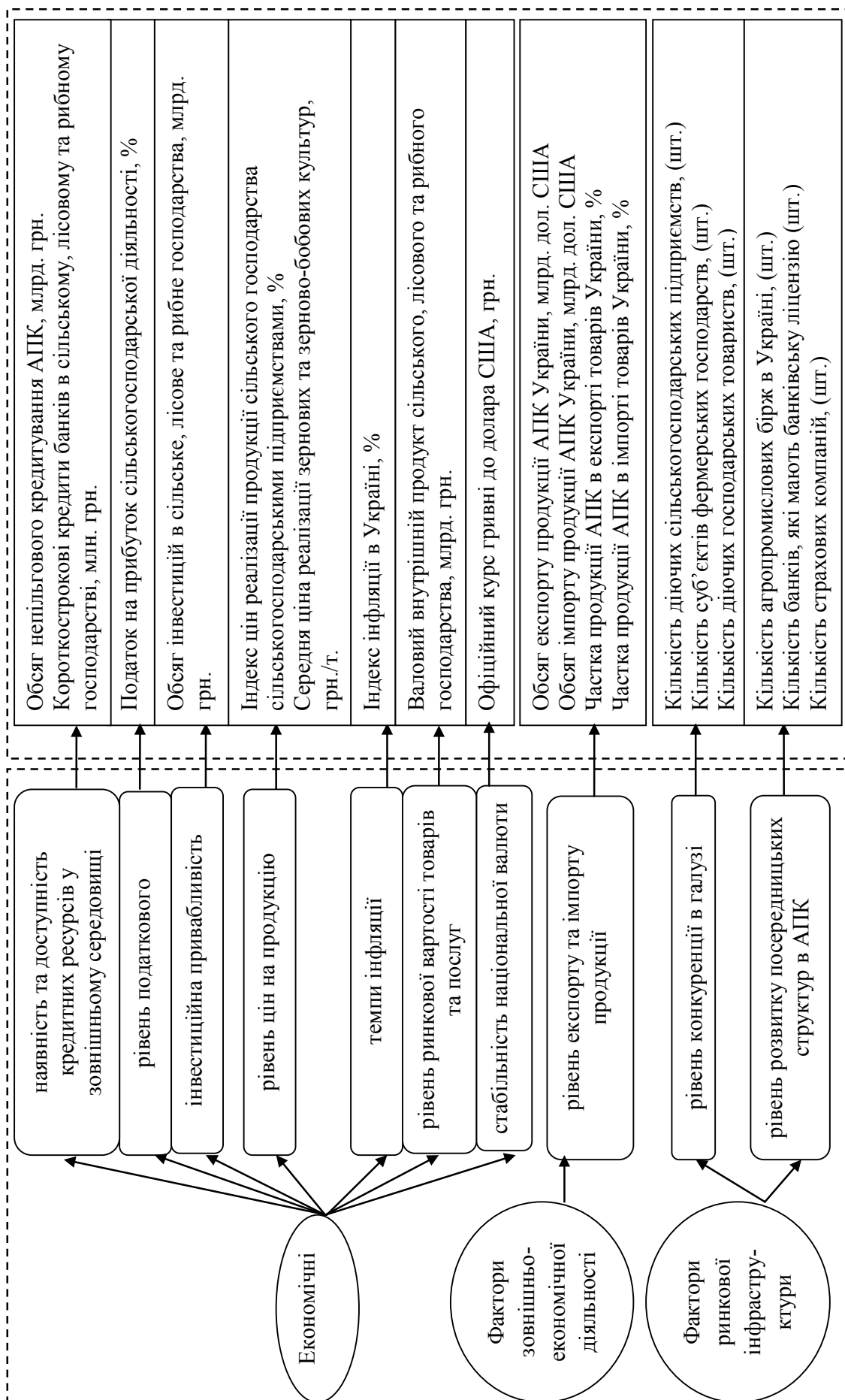


Рис. 2. Фактори впливу зовнішнього середовища на суб'єкти АПК

приемств пропонується методика, що складається з чотирьох комплексних етапів (рис. 1).

Метою першого етапу є формування обґрунтованого переліку факторів зовнішнього середовища функціонування суб'єктів АПК. Його реалізацію пропонується здійснювати за допомогою аналізу сучасних літературних джерел з проблем дослідження впливу зовнішнього середовища на діяльність агропромислового сектору економіки України [1-5] (табл. 1). За результатами проведеного аналізу у дослідженні пропонується узагальнити перелік факторів, що структурують вплив зовнішнього середовища на діяльність та розвиток агропромислових підприємств, а також виділити такі:

- економічні;
- політико-правові, що відображають вплив законодавчого регулювання;
- науково-технологічні (технічні);
- фактори природного середовища, які включають вплив природних умов, географічного розташування та характеристик клімату;
- фактори ринкової інфраструктури, які відображають рівень конкуренції в галузі, а також наявність і розвиток посередницьких структур;
- соціально-демографічні, які виявляють рівень доходів та зайнятості працівників в галузі;
- фактори, що характеризують рівень розвитку зовнішньоекономічної діяльності.

Метою другого етапу є формування системи показників оцінки стану зовнішнього середовища функціонування суб'єктів АПК. Так, як основні вимоги до використовуваних показників та їх практичної застосовності слід назвати такі:

- 1) подання їх у кількісній формі;
- 2) доступність інформації, необхідної для визначення значень показників (можливими джерелами інформації є відкритий друк (наукові літературні джерела, аналітичні статті), статистична інформація);
- 3) інформативність, тобто здатність точно і достовірно відображати необхідну для цілей дослідження релевантну інформацію.

Реалізація цього етапу передбачає застосування таких інструментів, як аналіз літературних джерел [1-7] та метод логічного узагальнення. Крім того, слід підкреслити, що формування сукупності показників проводиться в розрізі факторів зовнішнього середовища, виділених на попередньому етапі, отримані результати подано на рис. 2.

Таким чином, в дослідженні сформовано систему показників оцінки зовнішнього середовища функціонування підприємств АПК в розрізі факторів його впливу.

Метою третього етапу є формування кількісної оцінки стану зовнішнього середовища діяльності, що пропонується здійснювати через побудову системи інтегральних показників з використанням методу таксономічного ана-

Таблиця 1

Порівняльний аналіз літературних джерел щодо виділення факторів впливу зовнішнього середовища на діяльність суб'єктів АПК

№	Фактори	Автори				
		В.Г. Андрійчук [2]	Л.А. Євчук [1]	В.О. Мандируба, І.Б. Жилияєв, І.І. Дахно [3]	О.Ю. Нестеренко [4]	Я.О. Зубрицька [5]
1	Економічні	+	+	+	+	
2	Соціально-культурні	+	+	+	+	
3	Науково-технологічні (технічні)	+	+	+	+	
4	Політико-правові (законодавчі)	+	+		+	+
5	Міжнародні			+		
6	Природно-географічні (кліматичні)		+	+	+	
7	Ринкові (посередники, споживачі)	+			+	+
8	Конкурентні	+			+	+
9	Демографічні				+	

Таблиця 2

Результати розрахунку системи інтегральних показників з використанням методу таксономії

Інтегральний показник	Рік									
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
Зовнішнього середовища загалом (I_{zovn_ser})	0,04	0,27	0,17	0,19	0,30	0,33	0,25	0,11	0,07	
Економічні (I_{econ})	0,12	0,13	0,06	0,18	0,28	0,39	0,37	0,44	0,37	
Соціально-демографічні (I_{dem})	0,04	0,33	0,26	0,20	0,44	0,47	0,45	0,31	0,11	
Науково-технологічні (I_{nauk})	0,05	0,46	0,41	0,69	0,71	0,66	0,37	0,20	0,30	
Політико-правові (I_{prav})	0,35	0,62	0,36	0,58	0,49	0,44	0,26	0,11	0,07	
Зовнішньоекономічної діяльності (I_{zovn_econ})	0,13	0,23	0,22	0,22	0,29	0,34	0,15	0,30	0,63	
Природного середовища (I_{pryf})	0,03	0,59	0,59	0,28	0,47	0,45	0,63	0,26	0,20	
Ринкової інфраструктури (I_{ryn})	0,52	0,79	0,63	0,48	0,52	0,49	0,42	0,11	0,04	

лізу. Вибір цього економіко-математичного інструментарію обумовлений тим, що він застосовується для оцінки поведінки багатомірних об'єктів, функціонування яких описується досить великим набором показників (а саме до таких і відноситься зовнішнє середовище функціонування підприємств АПК) і дає можливість одержати однозначну кількісну оцінку стану досліджуваного об'єкта у вигляді інтегрального таксономічного показника. Крім того, отриманий показник є нормованим, тобто змінюється

в межах від 0 до 1, що дає змогу отримувати однозначну економічну інтерпретацію отриманих результатів.

Результати побудови інтегральних показників оцінки стану зовнішнього середовища функціонування агропромислових підприємств загалом та за факторами за період 2007-2015 рр. наведено в табл. 2 та на рис. 3 (розраховано за даними [8-9]).

Аналіз динаміки побудованих показників дає змогу відзначити таке:

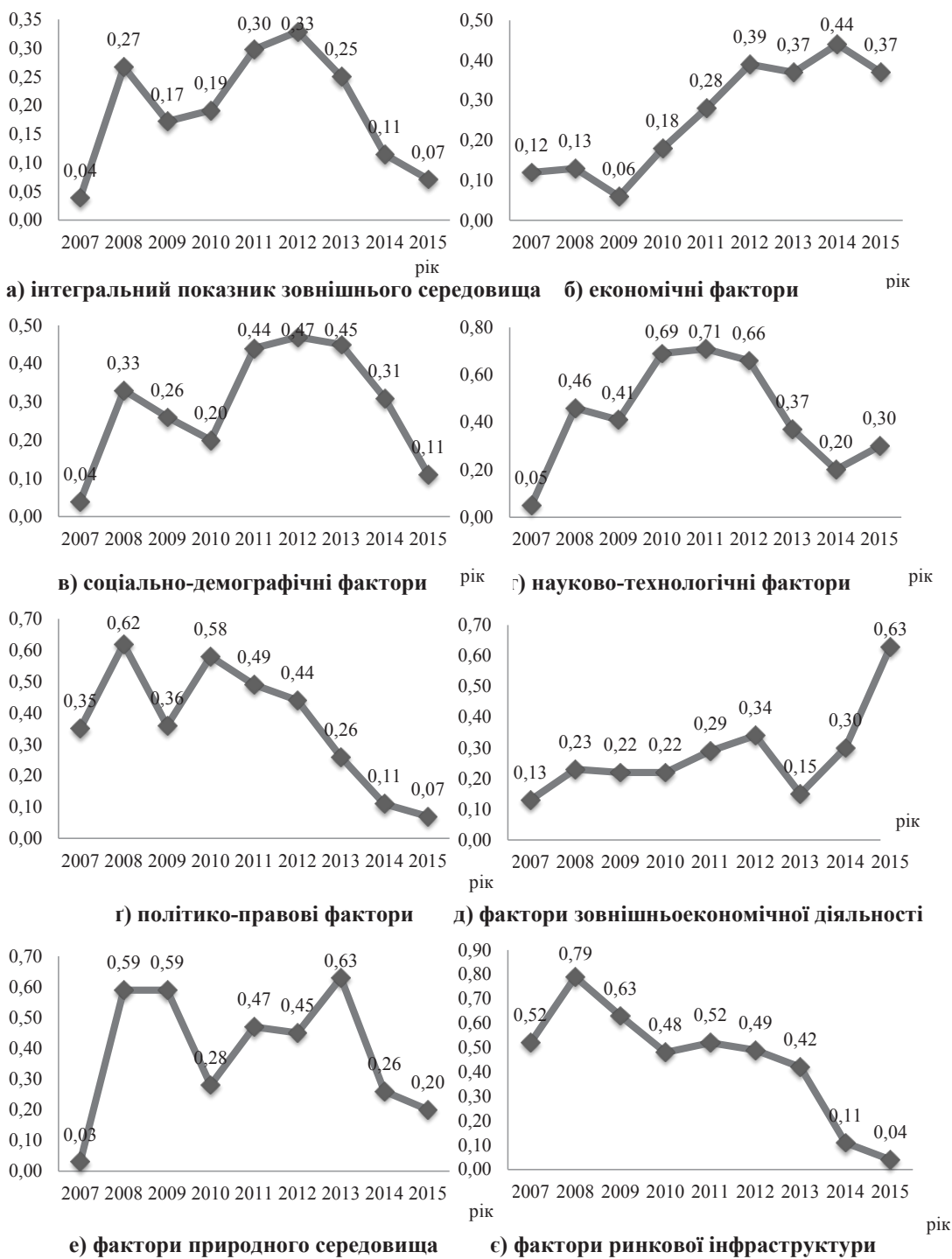


Рис. 3. Динаміка результатів розрахунку системи інтегральних показників оцінки впливу зовнішнього середовища

1) інтегральний показник стану зовнішнього середовища мав висхідну тенденцію до 2012 р., однак з 2013 р. по 2015 р. продемонстрував значне зниження, що негативно характеризує сучасний стан зовнішнього середовища діяльності підприємств АПК;

2) інтегральні показники, що характеризують вплив окремих факторів зовнішнього середовища, мають різноспрямовані тенденції, що підтверджує неоднозначність їх впливу на діяльність та розвиток агропромислових підприємств;

3) висхідну тенденцію демонструють показники, що відображають вплив економічних факторів та факторів зовнішньоекономічної діяльності;

4) стійку тенденцію до падіння відображають інтегральні показники політико-правових, соціально-демографічних та факторів ринкової інфраструктури;

5) всі інші побудовані інтегральні показники демонструють нестійкі тенденції як висхідного, так і низхідного характеру протягом досліджуваного періоду.

Таким чином, результатом реалізації цього етапу методики є побудована система інтегральних показників оцінки стану зовнішнього середовища функціонування підприємств АПК за виділеними факторами та загалом.

Метою четвертого етапу є виділення та розпізнавання діапазонів стану зовнішнього середовища, а також оцінка глибини та напрямів його впливу на функціонування підприємств АПК. Для цього в дослідженні пропонується використання вербально-числової шкали Харрінгтона, яка дає змогу ефективно виміряти ступінь інтенсивності критеріальної властивості явища чи процесу, що досліджується. Використання цієї шкали обумовлюється, по-перше, тим, що вона має універсальний характер та широко застосовується для якісної градації кількісних критеріїв під час оцінювання економічних процесів, по-друге, дає можливість адекватно економічно інтерпретувати отримані результати. Чисельні значення граничних значень шкали Харрінгтона отримані на основі аналізу і обробки великого масиву статистичних даних [10].

В роботі пропонується здійснювати таку економічну інтерпретацію стану зовнішнього середовища залежно від напрямку та характеристики його впливу на діяльність та розвиток підприємств АПК:

1) стимулюючий – зовнішнє середовище позитивно впливає на діяльність суб'єктів АПК та сприяє забезпеченню його стійкого розвитку шляхом надання економічних, правових та інших стимулів та можливостей (наприклад, розширення обсягів надання фінансових ресурсів в АПК з боку держави та фінансових установ, підвищення заробітної плат працівників галузі, сприяння реалізації продукції галузі, формування особливих умов для агропромисло-

вих підприємств щодо оподаткування або пільг тощо);

2) нейтральний – зовнішнє середовище не надає сприятливих умов для розвитку підприємств агропромислового комплексу, але при цьому відсутній і яскраво виражений негативний його вплив (наприклад, відсутні рестрикційні заходи щодо підтримки АПК, відсутні загальні негативні макроекономічні тенденції тощо);

3) деструктивний – зовнішнє середовище характеризується наявністю кризових явищ різного ступеня та складності, що виявляються як на загальноекономічному, так і на галузевому рівнях, а також перешкоджають ефективній діяльності та забезпеченню стійкого розвитку підприємств АПК (наприклад, скорочується або взагалі відсутня державна підтримка галузі, спостерігається падіння основних макроекономічних показників, погіршується стан фінансово-банківської сфери тощо).

Зважаючи на те, що значення інтегральних показників, за допомогою яких оцінюється стан зовнішнього середовища загалом та у розрізі виділених факторів, змінюються від 0 до 1, а також відповідно до значень градацій вербально-числової шкали Харрінгтона [10], пропонуємо використовувати таку шкалу діапазонів станів зовнішнього середовища як для загального інтегрального показника, так і для показників за факторами (табл. 3).

Таблиця 3
Шкала діапазонів станів зовнішнього середовища

Діапазон зміни інтегрального показника стану зовнішнього середовища I_{zovn_ser}	Характеристика стану зовнішнього середовища
$0,00 \leq I_{zovn_ser} \leq 0,36$	Стимулюючий
$0,36 < I_{zovn_ser} \leq 0,64$	Нейтральний
$0,64 < I_{zovn_ser} \leq 1$	Деструктивний

Таким чином, результати оцінки впливу факторів зовнішнього середовища на діяльність та розвиток суб'єктів агропромислового сектору економіки України, відповідно до побудованих інтегральних показників, можуть бути подані у вигляді табл. 4.

Результати дослідження свідчать про те, що зовнішнє середовище переважно спричиняє деструктивний вплив на діяльність суб'єктів АПК. Щодо впливу окремих факторів можна виділити таке:

1) економічні з 2007 по 2011 рр. демонструють деструктивний вплив, однак з 2012 р. – нейтральний; це пов'язано переважно зі зростанням ВВП у галузі та збільшенням обсягів наданих у галузь кредитів, що відіграють роль важливого джерела забезпечення стійкого розвитку агропромислових підприємств;

2) фактори зовнішньоекономічної діяльності в 2012 та 2015 рр. демонструють нейтральний вплив на розвиток суб'єктів АПК, що обумов-

Таблиця 4

Оцінка впливу зовнішнього середовища на діяльність та розвиток суб'єктів АПК

Інтегральний показник	Напрямок впливу за роками								
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Зовнішнього середовища загалом (I_{zovn_ser})	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓
Економічні (I_{econ})	↓	↓	↓	↓	↓	→	→	→	→
Соціально-демографічні (I_{dem})	↓	↓	↓	↓	→	→	→	↓	↓
Науково-технологічні (I_{nauk})	↓	→	→	↑	↑	→	→	↓	↓
Політико-правові (I_{prav})	→	→	→	→	→	→	↓	↓	↓
Зовнішньоекономічної діяльності (I_{zovn_econ})	↓	↓	↓	↓	↓	→	↓	↓	→
Природного середовища (I_{pryr})	↓	→	→	↓	→	→	→	↓	↓
Ринкової інфраструктури (I_{ryn})	→	↑	→	→	→	→	→	↓	↓

Примітка: ↓ – деструктивний вплив зовнішнього середовища; → – нейтральний; ↑ – стимулюючий.

лено зростанням частки продукції АПК в експорті товарів України;

3) всі інші фактори (соціально-демографічні, науково-технологічні, політико-правові, фактори природного середовища та ринкової інфраструктури) здійснюють деструктивний вплив на діяльність суб'єктів АПК, що потребує, по-перше, від підприємств галузі високого рівня адаптивності до негативних умов, що склалися у зовнішньому середовищі, по-друге, від держави розробки та реалізації системи протекціоністських заходів щодо зниження рівня негативного впливу на важливу для економіки України галузь.

Висновки. В дослідженні проведено оцінку впливу факторів зовнішнього середовища на розвиток суб'єктів АПК з використанням методу таксономічного аналізу. Виявлено, що останніми роками спостерігається переважно деструктивний вплив факторів зовнішнього середовища, що формує потребу у проведенні підприємствами галузі моніторингу такого впливу за допомогою сформованої системи показників та підкреслює необхідність розробки механізмів адаптації до несприятливих умов функціонування. У зв'язку з цим в ході подальших розробок у даному напрямі доцільно виділити розробку стратегій формування фінансового забезпечення стійкого розвитку суб'єктів АПК в умовах негативного впливу з боку зовнішнього середовища їх діяльності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

- Євчук Л.А. Основні фактори зовнішнього макросередовища функціонування сільськогосподарських підприємств / Л.А. Євчук // Ефективна економіка. – 2009. – № 1. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=6>
- Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств / В.Г. Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2002. – 624 с.
- Інтегральна оцінка впливу факторів зовнішнього середовища на розвиток аграрного виробництва / [В.О. Мандибур, І.Б. Жиліяев, І.І. Дахно] // Актуальні проблеми інноваційної економіки. Ефективна економіка. – 2016. – № 4. – С. 5-11.
- Нестеренко О.Ю. Аналіз впливу факторів середовища на маркетингову діяльність продуктово-переробних підприємств Миколаївської області / О.Ю. Нестеренко // Вісник аграрної науки Причорномор'я. Аграрні науки. – 2009. – № 4. – С. 134-139.
- Зубрицька Я.О. Оцінка впливу внутрішніх факторів на результативність трудового потенціалу підприємства / Я.О. Зубрицька // Вісник Донецького національного університету. Економіка і право. – 2015. – Вип. 4. – С. 133-136.
- Гуменюк М.М. Основні фактори економічної ефективності сільськогосподарських підприємств регіону / М.М. Гуменюк // Наукові праці ПДАА. – 2013. – Вип. 1 (6). – Т. 2. – С. 119-125.
- Бурлака О.М. Забезпечення стійкого розвитку аграрної галузі економіки: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / О.М. Бурлака. – Вінниця, 2015. – 20 с.
- Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua>
- Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
- Любушин Н.П. Комплексный экономический анализ хозяйственной деятельности / Н.П. Любушин. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2005. – 448 с.